
KRITIKA

Cholnoky Győző

Az I. világháború magasról nézvést

Az I. világháború kitörésének centenáriuma megjelentetett tanulmánykötet szerkesztője (és a tanulmányok nagyobb részének szerzője, valamint a közölt dokumentumok fordítója), a téma prominens kutatója, most is jelentős könyvvel gazdagítja az olvasók ismereteit a világegyesről.

Önmagában a mű által felsorakoztatott apparátus is tiszteletet parancsol: öt fejezetbe sorolva 25 tanulmányt, külön részben felsorakoztatva a korabeli dokumentumok válogatását. Az 1912. decemberi, Müller admirális által jegyzett feljegyzéstől II. Vilmos császárnál tett látogatásáról, amelyben Nagy-Britannia és Franciaország megállapodása nyomán elkerülhetetlennek tartotta a háborút, egészen a Párizs-környéki békeszerződések szövegválogatásig. Ezen felül részletes időrendi áttekintést közöl a világháborús eseményekről az 1914. június 28-i sarajevói merénylettől a románok 1918. évi gyulafehérvári nagygyűléséig, ahol „örök időre” kimondják Erdély és Kelet-Magyarország csatlakozását Romániához. Természetesen válogatott bibliográfiát közöl a téma irodalmáról is (bár mind a forráskiadványok, mind a feldolgozások felsorolásába hasznos lett volna az angolszász és a francia irodalom legalább legfontosabb műveit felvenni). A kötet végül biográfiát közöl a világháború menetét meghatározó legfontosabb személyiségekről.

Ami a könyv érdemét, érdemeit illeti, terjedelmi okok miatt ezek vázlatos ismertetésére sem vállalkozhat a recenzens, csupán a leglényesebb benyomások érzékeltetésére. Ezek sorába első helyre kívánkozik

a megközelítés szemléleti tágassága, ami egy kérdésben összegezhető: miért éppen a szarajevói merénylet során vált a helyzet – először a történelem során – a világ egészére átterjedő, példátlan méretű, 20 millió ember halálával járó gyújtóbombaszerű világégéssé, hiszen ezt megelőzően több olyan súlyos fegyveres konfliktus robbant ki (az orosz-japán, a krimi háború, a közelebbi térségben pedig Bosznia annektálása, stb.), amelyek mégsem eszkalálódtak, hanem megmaradtak a helyi – igaz esetenként több országot, illetve érdekeiket érintő – háborúk keretei között? Azért jogos a kérdés (és erre hiteles választ kapunk a műből), mert ha az események a korábbi mederben folytak volna, akkor a szarajevói merénylet nyomán legfeljebb Szerbia és a Monarchia közötti háború robbant volna ki. Hogy ez nem így történt – mutatja be hitelesen a kötet, nemcsak az idevonatkozó tanulmányokkal, hanem az említett dokumentációkkal alátámasztva –, annak az oka egyértelmű. Minden nagyhatalomnak érdekeltsége, és a pusztításokért felelőssége volt a tragikus eseményekért, nemcsak a vesztes központi hatalmaknak, hanem például az ugrásra kész Oroszországnak, amely a Balkánon hegemoniára tört és régi törekvését, a Boszporuszon való hajózást kívánta megvalósítani az Oszmán Birodalom rovására; Franciaországnak, amely befolyást kívánt biztosítani magának – természetesen a németek rovására – Közép-Európában; Nagy-Britanniának, amely éberben őrködött az európai erőegyensúly fenntartása felett; végül nem kerülhető meg az Amerikai Egyesült Államok felelőssége sem. Noha az USA huszonnyolcadik elnöke, Thomas Goodrow Wilson, a világháború kitörése után semlegességi nyilatkozatot tett, a valóságban azonban az amerikai érdekeknek Németország megfékezése felelt meg, mert már a századfordulótól aggodalommal szemlélték a németek egyre növekvő befolyását a nemzetközi hatalmi erőviszonyok alakulására, és az 1917. évi totális német tengeralattjáró-invázió nyomán nyilvánosságra került titkos távirat hatására (Zimmerman-távirat), amely rávilágított: az USA által az antant számára nyújtott segítségnyújtás a németek Mexikó és Japán hadba léptetésével kívánták volna megakadályozni, ezek után az amerikaiak 1917. április 6-án hadat üzentek Németországnak. Sőt, a hadüzenet után világossá tették, hogy a háborút a központi hatalmak feltétel nélküli megadásáig kell folytatni, és ennek szellemében utasították

el XV. Benedek pápa békejavaslatát, mondván, a háború előtti helyzet visszaállítása csak Németországnak kedvezne.

A könyv okszerűen külön fejezetet szentel az ún. perifériák bemutatásának. Ezek sorában első helyen Afrika (az ottani négy német gyarmat: Togó, Kamerun, Német-Kelet-Afrika és Német-Délnyugat-Afrika birtoklása miatt). Majd sorrendben Kelet-Ázsia térsége következik (harc a kínai Csiaocsouért, von Mücke korvett kapitány kalandos hadjárata a csendes-óceáni hadszíntéren). Végül, de talán elsősorban Ausztrália szerepvállalásának bemutatása következik, amely a Gallipoli-fronton megmutatkozó, magára maradt ország hősie helytállásával csúcsozdott ki, és ezért a németek kapitulációját követően Ausztrália jogosan, de eredménytelenül követelte egyenrangú részvételét a győztesek között a békeszerződések meghatározásában, mert a közel-keleti fronton 331 ezer katonájuk harcolt, s közülük 60 ezren veszítették életüket, és 151 ezren sebesültek meg.

A nagyívű, térben és időben egyaránt teljességre törekvő és célkitűzését jobbra megvalósító mű értékelése végén két érdemi hiány megemlítését sem hallgathatjuk el. Az egyik szembeszökő hiány a második fejezetben jelentkezik: az antant-hatalmak elemzése sorából egyszerűen kimaradt Nagy-Britannia (miközben Oroszország például külön elemzést érdemelt ki, amelynek szerepe a bolsevizmust követően a német érdekek kiszolgálójává degradálódott, de ide sorolható a nagyhatalmi szempontból súlytalan Olaszország külön fejezetben való tárgyalása), amire nyilván nem szemléletbeli eltévelyedés ad magyarázatot, hanem technikai okok.

A másik – elismerem, részben nemzeti elfogultságtól vezérelt – megjegyzésem az önálló magyar önérdék megvalósítása körüli anomáliák teljes elhallgatása. Tudom, ez a téma nálunk eléggé feldolgozott. De mégis: ki kellene derülnie a tanulmánykötetből, hogy ezt egy magyar szerző-kollektíva hozta létre, és ha a teljességet kívánja bemutatni, akkor egy német korvett kapitány a világháború menetét egyáltalán nem befolyásoló csendes-óceáni kalandjai leírása mellett érdemes lett volna nemcsak a békeszerződés (igaz többször publikált) súlyos és több helyen a wilsoni elveket sértő igazságtalanságait felemlíteni, hanem most már világpolitikai rálátással az erőnket meghaladó áldozatok felmutatása

kívánczított volna, hogy alig akadt magyar család, amelyik ne szenvedett volna a világegés következtében akár a halottak számát, akár a visszatért nyomorék katonák tömegeit és a földönfutóvá vált százezreket tekintjük, amelyek egyenesen vezettek az összeomláshoz.

Mindezek említése nem csorbítja alapvetően a mű érdemét: a centenáriumra egy az I. világháború jelentőségéhez méltó kötetet vehet kezébe az olvasó.

*Németh István (szerk.): Az I. világháború 1914-1918.
L'Harmattan Kiadó, Bp. 2014. 474 p.*